Geschichte der Juden in Libochowitz.

Bearbeitet von

Direktor Karl Křenek, Libochowitz.

Tak jako z roztroušených sídlišť obyvatelstva předhistorického kolem nynějších Libochovic vyvinula se za prvních Přemyslovců soustředěná obec, která již r. 1336 jmenuje se „městečkem“, a to „hrazeným“, — aby domoci se mohla rozličných práv a výsad, — tak později z rozptýlených rodin žid. po různých strastných dobách vyvinula se v L. obec židovská. Šlo to pomalu; alespoň zprávy o tom jsou velmi sporé.

Městečko L., které bylo od r. 1560 *„panským městem poddaným“*, patřilo od r. 1336 do 1558 mocným pánům z Hazmburka. R. 1558 přešlo koupí na hofmistra království Českého, Jana nejstaršího z Lobkovic, který u císaře Ferdinanda I. vymohl, že L. vysazeny byly za město, které si mohlo voliti 12 konšelů, z nichž každý vedl jeden měsíc úřad purkmistrovský, a první z purkmistrů zván byl primátorem.

Majitel L. Jan III. z Hazmburka psal v srpnu r. 1538 Zdislavu Berkovi z Dubu, nejvyššímu hofmistru království Českého, toto:

„Jakož jest pohnán před úřad Vaší Milosti a před pány vladyky krále Jeho Milosti rady soudu komorního poddaný můj *Jakub Žid z Libochovic* od Židů pražských pro sumu 43 kop 12 grošů českých, kteříž pokládají, že jsou za téhož poddaného mého Žida králi Jeho Milosti dali; ježto mě se zdá takový jich půhon býti nepořádný, poněvadž týž Jakub Žid poddaný můj berní J. M. krále podle jiných poddaných mých, jsouc pode mnou osedlý, z šacunku statečku svého jest dal, což jest na něho přišlo. Proto za to Vaši Milost žádám i tu víru k Vaší Milosti mám, že mimo to na téhož Žida poddaného mého těžkosti dopustiti neráčíte. —“

První větší bezpečnou zprávu o Židech v L. nacházíme v „Knize zápisu města Libochovic z r. 1455 až 1601“. Čteme tam:

„R. 1583 ve středu po sv. Michalu, t. j. 5. října, páni purkmistr a konšelé města Libochovic nad Ohří s povolením slovutného pana Jakuba Lhoty, hejtmana na Libochovicích, prodali jsou kus lada tři čtvrti provazců šíří a tolikéž zdylí k dědině kněžské přináležející a podle vinice Karla Vodolána ležící *Židům v Libochovicích* bydlejícím nynějším i budoucím k pohřbu jejich mrtvých, a to na způsob tento: aby každého půl léta, počnouc při sv. Jiří 1584 a při sv. Havle téhož léta, po 12 groších míšenských a také potom na časy budoucí i věčné úroku pololetního z téhož kusu farářům, kteřížbykoliv tu v Libochovicích na faře bytem stálým byli, platili. A kdybykoliv který přespolní Žid s vůlí však Libochovických Židův tu na témž místě byl, od toho každého má též panu faráři Libochovickému 10 grošů míšenských se dávati.

Actum zápisem za úřadu Floriana Rakovnického v pátek 13. dubna 1584.“ — —

V této době byli v L. kněží víry „podobojí“.

Tento poplatek odváděli Židé faráři až do vyzvednutí poddanstva a do vyvazení pozemků z dávek emfyleutických.

Dějiny Židů v Libochovicích.

Zpracoval

Karel Křenek, ředitel měšť. škol v. v. v Libochovicích.

V dějepisném místopisu L. z 1878 od Josefa Čapka dočítáme se, že Židé přebývali dříve v blízké obci Radovesicích a že teprve okolo r. 1583 obec svou v L. založili, a že z času svého přebývání v Radovesicích chovají staré desatero v hebrejském jazyku na pergameně psané.

V době té přestěhoval se Krištof z Hazmburka ze značně zpustlého hradu Hazmburka do L. a r. 1558 prodal celé panství Hazmburské (Libochovice, Radovesice, Klepy a jiné okolní vesnice) Janu Popelovi z Lobkovic, který v L. co v sídle svého panství vystavěl si zámek r. 1560.

O židovské obci v Radovesicích chybějí doklady. V gruntovní knize panství Hazmburského (1560—1581), ke kterému patřily Radovesice, neshledáváme se se jmény židovskými, kdežto v „manuálech města L.“ čteme: „R. 1564 koupil Abraham Benda Žid grunt od Matěje Kadlce za 31 kop grošů míšenských a hned ho také zaplatil. Po jeho smrti měl ho r. 1583 syn jeho Abraham. — R. 1583 prodal Šimon Žid dům svůj na náměstí (nyní městská radnice) Tomáši Rabuskému a sám si koupil 1588 dům jiný, ve kterém se uvádí ještě r. 1591.“

V Radovesicích objevuje se žid. rodina Israela Frankla, který tam koupil r. 1865 domek (č. 73) od Karla Šubrta. —

V zápisech městských se dočítáme, že r. 1630 koupil Huspekovský dům dílčí (nyní č. 33 a 34) Moyzla Maušl. Od r. 1633 měl dům Maušlovský syn jeho Samuel („Šmule“ a od toho slul pak ten dům Šmulovský. 13 strychů pole při něm zabrala vrchnost. Oba tyto domy za války třicetileté byly opuštěné, a tak když za Ferdinanda III. prováděla se revise majetků, zapsáno bylo v „Calculus Revisionis“ 1654 v L. 47 domů osedlých a 21 pustých. Ve městě nebyl ani jeden žid. dům osedlý, ale mezi pustými uveden byl dům Maušlovský a dům Šmulovský. (Dům Maušlovský koupil po r. 1654 od vrchnosti V. Kacerovský za 70 kop. Když se r. 1920 opravoval, našly se uvnitř zdiva při dveřích zazděné hebrejské písně Davidovy.) Při této revisi v r. 1654 napočetlo se v L. toliko 12 Židů. Na „předměstí“ uvádí se dům Žida Abrahama. — —

Před ukončením války třicetileté uvádějí se ve spisech městských v rozličných částech města někteří majitelé domů:

Marek Žid koupil domek 1628.

Eliáš Žid koupil dům freimarkem 1629.

Jojzl Žid koupil domek 1636.

Zřízeno zde „židovské město“, v němž později z nedostatku míst zřizovaly se „dílčí domy“ a místo manželek množily se „hospodyně“. — — —

Vzdor národohospodářským útiskům Židů v L. přibývalo, hlavně za vlády Dietrichsteinů od r. 1676, kterýžto rod měl osvícené a tolerantní hlavy. Též osvícenská doba císaře Josefa II. (1780—1790) byla pro ně příznivější. R. 1717 bylo zde 85 Židů a r. 1719 90.

V památkách městských uvádí se v r. 1720 Jakub Noel, Daniel Barta, Bluma Berlín, Mendle Abraham. V r. 1726 Mojžíš David. V r. 1736 Slatinanský šenkýř, Aronova švagrová, Eliáš, Friedlant Daniel, Flekáč Abraham (Fleischel), Tomáš Filip, Šimků Izák, Krote Aron. 1753 Jakub Löbel, jinak „Koza“, Aron Šimon. 1788 Khue Wolf, Moises Popper. V roce 1791 Nephtali, Ulmanová Sára („Schutzjüdin“), Pereles Abraham.

Obyvatelstvo „židovského města“ r. 1787 (za Jana Karla z Dietrichsteinů):

(Domy označeny jsou římskými číslicemi.)

I. Abraham Jakub (židovský dům).
II. Schöndl Plochin Žid.
III. Josef Berl.
IV. Místo panské (bývala šlachta židovská).
V. Selig Petschau (židovský dům).
VI. Lewy Heller.
VII. Šalomoun Metz (po něm vdova Elke.)
VIII. David Wolf (po něm Aron Herschel).
IX. Argo Löb.
X. David Wolf.
XI. Dům židovský (majitel Dietrichstein).
XII. (Neobydleu.)
XIII. Lewy Heller (židovský pohořelý dům).
XIV. Skischl Abraham (po něm Chemdie Hersch).
XV. Marcus Saar.
XVI. Rifka Bunzel.
XVII. Mayer Altschul, Rive Sandl, Šajder Katman.
XVIII. Josef Katz Joachim.
XIX. Panská vinopalna.
XX. Jakub Löbel.

Obec židovská — Synagoga nebo škola.

Počet Židů ve stol. 19. stále rostl. Dle „Mannschaftsbuch“ města L. z r. 1846 bylo v židovské čtvrti čísel I—XXVII; poněvadž ale byly dílčí domy (V_1, V_2...), udávalo se domů 52, v nichž bylo 21 žid. rodin se 196 obyvateli. V městě branami hrazeném bylo 16 rodin žid. s 65 obyvateli.

Celkem bylo 37 žid. rodin s 261 obyvateli.

Uvážíme-li, že všeho obyvatelstva ve městě bylo 1575, je z toho patrno, že Židů bylo 17·5%.

Jednotlivé rodiny dle „Mannschaftsbuchu“:

a) ve čtvrti židovské:

Leopold Lederer, obchod kožemi, Izák Brill, obchodník, Joachim Löwi, ranhojič, Löwi, obchodník, Leopold Löwi, mydlář, Aron Grünsburg, lokální rabín, Josef Brill, hausírník, Aron Menzel, obchodník, Mořic Rapp, Herschel Bloch, hausírník, Löbel Steiner, sklenář, Veith Kuh, nájemce polí, Nephtali Sohr, švec, Šimon Kuh, obchodník, Šimon Neuschul, hausírník, Josef Lederer, Israel Sohr, hausírník, Löbel Katz, krejčí, Markus Katz, obchodník, Moser Kohn, vařič potaše, Josef Löwi, soukromník;

b) ve městě branami hrazeném bydleli:

Joachim Popper, Markus Getreuer, Karolina Getreuer, Leopold Röhr, Eliáš Fanta, Eliáš Getreuer, rukavičkář, Josef Grünfeld, Rozálie Lederer, Tereze Kuh, Joachim Bloch, hausírník, Leopold Getreuer (handelsjud), Filip Brill, sklenář, František Getreuer (hausírník), Herman Steiner, hausírník, Wolf Heitler, řezník, Josef Weisberger, pachtýř vinopalny panské.

Vrůst židovského obyvatelstva.

V „Urbarium“ města L. z r. 1851 uvádějí se žid. majitelé domů: Jakub Neuschul (č. 7), Steiner (č. 36), Vilém Lewi (č. 77), B. Bril (č. 105), Izák Popper (č. 108/*b*), Šimon Grünfeld (č. 96). Josef Čapek uvádí ve svém „Dějepisném místopisu“ L. při r. 1876 žid. domy ve městě původně hrazeném tyto:

Jakub Neuschul (č. 7), Anna Steinerová (č. 95), Mojžíš Kuh (11 *a*), Adolf Getreuer (13), Jakub Lederer (č. 32), Juda Kuh, Herman Steiner (36), Jakub Lederer (38), Joachim Bloch (47), Juda Kuh (39), Joachim Fanta (49 *a*), Mořic Neustadtel (59), Mořic Weisberger (68), Marie Grünfeldová (96), David Popper (100), David Weinberg (105), Juda Kuh (112), Albert Sohr (8).

Celkem měli Židé 18 domů ve městě. Ve čtvrti žid. bylo v rukou žid. 21 domů (v rukou křesťanských 6 domů).

Celkem bylo v L. v r. 1876 195 domů křesť. a 39 domů žid.

Sociální poměry Židů v Libochovicích.

Jako všude po Čechách, tak i v L. tvořili Židé zvláštní třídu obyvatelstva, která až do r. 1848 v občanském životě v rozličných směrech byla značně omezována. Úplně na roveň ostatním občanům postaveni byli teprve r. 1867. Předtím Židé, uzavřeni ve své žid. čtvrti (zvané Josefské), odloučeni byli od ostatního obyvatelstva v městě; práv nepožívali, za to, že je vzala vrchnost pod svou ochranu, museli jí platit daň židovskou „Schutzgeld“. R. 1784 Joachim Berl Levy „Schutzjude“. R. 1791 Sára Ulmanová „Schutzjüdin“ a j.

R. 1734 zaplatilo v L. vrchnosti 16 rodin Schutzgeldu 90 zlatých rýnských. (Na rodinu by to činilo teď 20 Kč 06 hal. Tehdy na tu daň za jednu rodinu by musel pracovati zedník 14 dní, dostala by rodina za tu daň 37 *kg* hovězího masa nebo 2 strychy ječmene.) Za tuto daň požívali Židé od vrchnosti nejen ochrany, ale dostávali mnohé výhody při ženění a pod.

Vzdor tomu ale museli snášeti z různých, často i vymyšlených důvodů mnoho útisků a protivenství.

Dřívější sociální postavení Židů v Libochovicích charakterisuje výborně Alexander Gundelfinger ve svých zápiscích pro „Pohřební bratrstvo v Libochovicích“ dne 1. prosince 1900. Byl členem náboženské israelské obce v L.; — muž vysoké inteligence, hluboký myslitel a pravý praktický filosof. Zápisky své psal r. 1900. („Chronik der Libochowitzer Israeliten-Gemeinde. 1. Dezember 1900.“)

V zápiskách píše: „V první polovici 19. stol. bylo zapotřebí míti pevnost charakteru, zmužilost a sebevědomí hlásiti se zřejmě k židovství, pro nás Židy nechť platí sentence: „Je enger die Gassen des Verkehrs, desto offener und weiter die Herzen...“ — „S uspokojením tvrditi mohu, že naše rodné město L. v celku s velkou snášenlivostí k nám se chovalo.“ — „Vrchnosti přicházely nám vždy s ochotou vstříc, když jsme se k nim o pomoc obraceli. Platí to zejména o posledních členech rodiny Dietrichsteinské, — osvícenské a naskrz tolerantní.“ — —

Zajímavou episodu podává ve svých zápiscích. Do r. 1848 nebyly všecky úřední dopisy na Židy titulovány jinak, nežli „Žid“; na př. „Steiner Žid“, Levy Heller, Schutzjude, Jakub Gundelfinger, první v Čechách zkoušený pro obřízku rituální (Diplom: „Geprüfter autorisierter Operateur zur Vornahme selbständiger Beschnei-

dungsakte.“), podal stížnost k vyšší instanci, že alespoň graduované osobě titul „pan“ přísluší. Po delším řízení bylo mu vyhověno.

Většího respektu v životě společenském Židé libochovičtí nabývali, když ze středu jejich vyšel v letech padesátých Jakub Aron Menzel, panský lékař v Třebivlicích, MUDr. Herman Sohr, lékař v Slaném, JUDr. Jakub Steiner, advokát v Praze, a mn. j.

Vliv jejich rostl, když r. 1846 celá šestina domů, t. j. 37, byla v rukou žid.

R. 1848, když zřizována byla „garda“, Židé sice do gardy připuštěni nebyli a museli odevzdati veškeré zbraně, i ty, které nosila patrola v židovské čtvrti při nočních obchůzkách, ale rok na to přijímalo obecenstvo s úplnou důvěrou papírové peníze (poukázky), které vydal Semi Kuh. (Takové vydal také Daniel Mayer, Martin Vacek a Jan Vrabčík.)

Jak význam Židů v sociálním životě rostl, svědčí pohřeb městského lékaře Jakuba Löwyho r. 1862.

Zemřelý pro svou lidumilnost a zvláštní obětavost požíval všeobecné vážnosti; o tom svědčila veliká účast na pohřbu.

Průvod vedl teplický krajský rabín Pick a zpěvácký spolek „Libuše“ zpíval po celou cestu k hrobu. —

R. 1867 první do obecního zastupitelstva zvoleni byli: Alexander Gundelfinger (č. IX) a Jakub Neuschul (č. 7).

V letech 1870—1873 byli Židé též činnými ve spolku hasičském a veteránském.

Poměry hospodářské.

Řemesla, obchod, hospodářství polní.

Za panování císaře Rudolfa II. (1576—1612), kdy v Čechách byly veliké různice stran: katolické, utrakvistické a luteránské, stal se r. 1569 pánem Libochovic Jiří Popel z Lobkovic, horlivý katolik, protireformátor a vypleňovatel husitství. K žádosti svých poddaných dal jim r. 1591 „z pouhé dobrotivé štědrosti, lásky a milosti“ některé výsady a privileje. Nejdůležitější byla privilej na vaření piva.

„On prý jim a potomkům pivovar pouští a osvobozuje, aby si mohli bílá a ječná piva dle pořádku sousedského vařiti a šenkovati, aby si mohli slady sami dělati a v panských mlýnech mlíti.“

Výsada pro město důležitá; přihlédněme však blíže na tu „velikou milost“!

Popel Libochovicím dává to, co od dávna již měly a nač co město mají plné nároky. Popel to jejich právo sice sám uznává, ale vzdor tomu uvalil na vaření piva velké nebývalé poplatky. Co horlivý reformátor vsunul do výsad těchto následující klausuli:

„Však milosti tyto, svobody a obdarování všecky z štědrosti a lásky dané bez přerušení všelijakého na časy budoucí a věčné trvati mají na tento nížepsaný způsob. Aby totiž oni měšťané města Libochovic nynější i budoucí pro všecky časy v jednostejném náboženství, to jest v pravé křesťanské, svaté, katolické římské víře a v řádném velebné svátosti pod jednou způsobou přijímání zůstávali a žádného, kdo by se s nimi ve víře nesrovnával, nepřijímali, ani živnosti mezi sebou příti povinni nebyli. A k tomu od žádného z dědiců mých a budoucích dotčeného městečka Libochovic držitelů, aby jiné religie (krom katolické) mezi sebe přijímali, jim se osazovati, aneb k provozování nějakého postranného náboženství v domech neb místech posvátných dopouštěti měli, nižádným vymyšleným způsobem, jakžkoliv by to lesť lidská vymysliti mohla, nuceni býti nemají.“ — — —

Ostří této klausule namířeno bylo proti straně podobojí a proti luteránům, ale postihlo nejvíce Židy.

Při protireformaci se buď část nekatolíků vystěhovala a ta část, která tu zůstala, vrátila se do lůna církve katolické. A tak kletbu toho činu nesli Židé, kteří zůstali věrní víře otců svých. — — —

Měšťané „v zavřetí bran“ měli výsadu na vaření piva až na naši dobu; ovšem museli býti katolíci. Žid, i když se stal majitelem „pravovárečného domu“, vařiti nesměl. I řemeslníci, — později cechy, klausuli tu pro sebe hleděli využitkovati. Tato neblahá klausule vlekla se až do naší doby. — —

Některé ukázky vybrané z městských kněh (manuálů, protokolů radních sessí a j.) jsou k tomu nejlepší ilustrací:

R. 1720 žádal Moises Nathan, vinopal, o místo na stavbu domku za městem. V obecním zastupitelství byla všecka vota proti tomu, „an neslušné jest, aby se městské grunty Židům prodávaly“. — —

R. 1557 potvrdil Václav, Mikuláš, Jiřík a Krištof z Hazmburka Libochovicím artikule cechu řeznického a sladovnického a vložil do nich, že cizí maso nesmí se sem dovážeti, jinak že se sebere a dá chudým do špitálu nebo žákům ve škole. Židé to obcházeli; vrchnost ale, když na ně stěžováno bylo, chovala se velmi liberálně. — — —

R. 1699 podali cechmistři řemesla řeznického stížnost Dietrichsteinovi Ferdinandu, uvádějíce, že Židé dovážejí sem cizí maso; v cechu že nejsou a co jinověrci dle Popelových výsad nemají v Libochovicích vůbec obchodovati a řemesla provozovati. Řezníci že musejí platiti z krámu ročně 12 zl. r. a že Židé dávají jednu libra masa o 1 kr. laciněji. Židům prý to povolil jeden hejtman, který nějakým darem od Židů své svědomí zprznil. (Poznámka: Tehda prodávala se jedna libra za 4 kr. a 3 denáry; Židé ho prodávali za 3 kr. 3 denáry, téměř o 25 % laciněji.)

Dietrichstein nevyhověl řezníkům z těchto důvodů:

1. Řezníci nemívají dost masa.

2. Když dávají Židé o 1 kr. laciněji, tak z toho má zase ostatní obecenstvo užitek.

3. Jinde na panstvích také Židé opatřují maso. Vrchnost také proti vůli města prodala Židům r. 1836 porážku a jatky.

Dne 11. prosince 1720.

Žid Aron šenkoval víno. V sessi radní se to zarazilo. Byli tam posláni rychtářové, — rozbili džbánky a hrnce a šenk zakázali, an to jest proti privilegiím.

Při „Ratifikační komisi“ r. 1717 stěžovali si zástupci cechu krejčovského takto: „V Libochovicích jest několik řemeslníků, nejvíce krejčích a ševců; živnosti jich špatné a mizerné, kdyby neměl každý kousek pole, nemohl by se uživiti. R. 1654 bylo ve městě Židů jenom 6 — teď jich jest na 90, jsou nám na záhubu a na překážku, hlavně krejčím a řezníkům; — mají mnoho živnosti a kus chleba nám říkajíc od huby vyrážejí.“

Vrchnosti na to neodpověděly. — — —

R. 1740 podal cech krejčovský velikou stížnost na Židy, nábožensky zabarvenou, a to: „Dříve krejčovali jen 2 Židé, nyní jest jich 13 sem přivtělených, kdežto všech krejčích v cechu z Libochovic a okolí jest 32.“

„Židé mají prý privileje od jeho milosti císařské a královské vrchnosti a proto jim bylo povoleno pracovati pro lid, ale oni běhají po chalupách a u sedláků a nabízejí zboží, které by na jarmarku prodati mohli. Chodí po venkově jako na potupu v nedělích, když mají lidé býti na mši svaté a tím je zdržují; — a tak skrze Židy pán Bůh všemohoucí, jeho božská čest se umenšuje.“ — — —

Na stížnost tuto odpověděla vrchnost takto: „Řemeslníci křesťanští mají svá privilegia a vyšší patenty; ale poněvadž také i Židé privilegia od Jeho Milosti královské Ferdinanda dostali, které následovně od Jeho královské Milosti Leopolda konfirmované mají, dle kterých také Židé řemesla se učiti a takové N. B. ve svých jenom přibytcích, leč by někdo do své habitaci je povolal, právo mají — pročež bych za nejlépe uznal, kdyby bez mého poníženého předpsání tuto stížnost na úřad hejtmanský uvrhla, kdežto by se mezi nimi srovnání udělati mohlo.“ — — —

Zprávy o řemeslech a obchodech Židů libochovických jsou velmi chudé. Z různých městských písemných památek dovídáme se, že v století 17. převládají krejčí a řezníci; v století 18. uvádějí se ševci, koželuzi (1711 Abraham Lederer), vinopalníci (1717 Mojžíš Fajšl, 1719 Nathan Moisl, 1791 Pereles Abraham). Mojžíš Eliáš zhotovoval egyptské cihly. Ve stol. 19. objevují se mydláři, vařiči potaše (Moser Kohn), sklenáři, soukeníci, rukavičkáři. Nejvíce starších zpráv shledáváme o obchodování masem. Židé měli konkurenci i u souvěrců. Tak o chromém Židu Vosrlovi rozkřikovali, že roznáší „francovité maso“.

Vzdor stálému omezování a osočování měli obchod ve městě i v okolí rozvětvený. Tím také bohatli a sílil

V malém obchodovali „hausírnictvím“ (peři, „šmejd“ a různé drobné galanterní zboží); ve větších rozměrech obchodovali plátnem, kožemi, koňmi, obilím. (Z hebrejsky psané knihy jednoho obchodníka vyčísti můžeme, že vedl obchody s rolníky z Klapého, Duban, Slatiny, Křesyna, Chotěšova, Radešína a j. v roce 1785—1788.) Mnozí byli i členy vývozního spolku „Granaten Compagnie“.

Jan Lederer vyzvednul si r. 1725 pas, aby mohl po okolí prodávati koření a léčivé rostliny. Trafiku měl Moses Moscheles. Stálých větších krámů židovských bylo r. 1722 osm, o jarmarce bylo 73 krámů křesťanských a 32 židovských. R. 1856 bylo 18 obchodů v rukou židovských a 15 v rukou křesťanských; a r. 1859 4 řezníci Židé a 5 křesťanů.

Hospodářstvím polním zaměstnávali se Židé pramálo. V roce 1846 měl více polí vlastních i najmutch Veith Kuk a Grünfeld Eliáš. V r. 1851, když měli Židé 52 domů, byly pole jen při 15 domech. Větší pozemky při domě měl Josef Lewi a Šimon Katz.

Ze sporých těchto zpráv poznáváme, že vzdor útrapám a protivenstvím udrželi se Židé na své výši; svou pílí, přičinlivostí a značnou inteligencí domohli se slušného majetku, což jim přiznávali i odpůrci jejich při komisích ratifikačních. Málo se dovídáme o jejich domácnostech a o jejich životě rodinném.

Malé nahlédnutí do soukromého života podává nám „pozůstalostní řízení“ po zemřelém „Joachymu Berl Löwy“. Pocházel z Libně a v L. co „Schutzjude“ půjčoval peníze.

Při konaném řízení u magistrátu u přítomnosti purkmistra syndicusa a radních sepsán 1784 protokol, v němž čteme, že odkazuje své ženě a dceři „Rössle“ kapitál 100 zl. rýnských, hotovost 152 zl. 22 kr., mobilie 9 zl., celkem 261 zl. 22 kr.

Z jiných různých věcí uvádí se náušnice 3 zl., šňůra granátů 6 zl.

Vylicitováno bylo: stříbrné misky, kabát stříbrem vyšitý, sukně s kabelkou, kabátek se zlatými krajkami, mušelínové šatečky se zlatými krajkami a krajzlíkem, štucel atlasový, bohaté čepce zlaté a stříbrné, čepičky s kožišinou, korsety červené a modré, dětské, ložní a stolní prádlo atd.

Pokud se týče stránky *národohospodářské a postavení jich v životě společenském*, možno říci, že existenci svou Židé čestně uhájili.

Život kulturní po stránce náboženské, školní, obecní správy, spolkové a společenské.

Život kulturní po stránce náboženské dobře nám líčí Alexander Gundeflnger ve svých zápiskách.

V Libochovicích jest u Židů vyvinutý orthodoxismus. Každá novinka byla jim hrozným odpadlictvím. Modlitby, sabat a jiné věci konali více z náboženství nežli z lásky, jen aby poslechli verše z bible. U nich byla synagoga více místem k studiu v toře nežli místem k uctívání boha. Tradicionelní formy bohoslužeb v synagoze se všemi světlými a temnými stránkami, s přísnou nábožností byly jim vším. Gundelfinger byl prodchnut náboženstvím víry, lásky — plným života a síly —, opakem do orthodoxní ztrnulosti.

Nebyl pro to, aby se odstraňovaly šmahem staré zvyky, byl jen pro odstraňování nepřístojností, při nich provozovaných. Rozhodně se přičiňoval o odstranění licitací slavnosti „palmové“ — nepřístojností při obřízce a j.

S vývojem Židovstva v L. šly ruku v ruce reformy ve věcech náboženských bez porušení starých tradic a zakořeněných zvyků.

Synagoga za starých dob byla dřevěná (Riegelbau — příčkované zdivo). Později byla vystavena z kamene. R. 1809 vyšel v židovském městě oheň a zničil 18 domů a také synagogu. R. 1835 byla nově postavena přispěním vrchnosti.

Z inventáře sluší jmenovati velký kandelábr, svícen starožitný, stříbrné ozdoby, toru a nádherně vyšité pláštíky na toru. Jedna velmi ozdobná z r. 1850 darována byla od patricijské rodiny Abrahama Lederera.

Správu ve věcech náboženských vedli rabínové. V první polovině 19. stol. působil zde rb. Seligmann Rapp, Samuel Neuburg. Po něm n. o. rabinát neobsazovala, proto úřad ten převzal bezplatně Neftali Gundelfinger.

Různé rituální obřady obstarával Marcus Menzel („Mincha-Gebet“, „Schachrit-Gebet“). Po něm převzali to synové jeho Aron a Eliáš (Schachrit) a Jakub Gundelfinger (Mincha). Tento Jakub Gundelfinger konal obřízky jako „první zkoušený autorisovaný operatér pro obřízky v Čechách“.

Po Neftali Gundelfingrovi převzal rabinát Jakub Gundelfinger. Za něho byla 1835 nově postavena synagoga. Při jejím vysvěcení měl vzletnou řeč okresní rabín Pick na téma: „Dobré jest, že toho jednoho chápeš, ale neupouštěj od druhého.“

Po krátkém jeho úřadování zvolen za rabína Aron Günzburg. Hmotné jeho postavení bylo slabé. Plat jeho byl ročních 150 zl. r.; proto také dělal obci účetního a ve škole vedle hebrejštiny vyučoval též němčině. V synagoze zavedl německá kázání. Za dobu působení jeho v L. napsal knihu „Dogmatisch-historische Beleuchtung des Judentums“. Od lidu býval insultován z domněnky, že brožurami svými dělá útoky na křesťanství. R. 1848 ujel do Ameriky, kde se stal profesorem gymnasia.

Po něm dostal rabinát Šimon Friedmann (1850 až 1859). Byl výborný německý kazatel a talmudista.

Jemu následovali dr. Bernard Altar (1859 až 1864), Samuel Nagel (1864—1872).

Po jeho odchodu se rabinát neobsazoval. Vyučování náboženství svěřilo se kantorovi. Vedle rabínů bývali též tak zvaní „vorbetři“ (předříkávači modliteb). Byl to r. 1835 Nathan Lederer, který zastával též úřad obecního sekretáře. Po něm přišel Lazar Sänger, který s velikou pílí pěstoval chorální zpěvy mládeže a Salamon Federmann, který jako kantor se osvědčil.

Joachim Fanta

Otto Brill

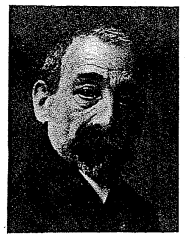

Max Pick

Otakar Novák

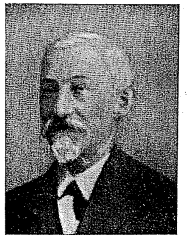

Jakob Lederer

Ignaz Bloch

Alexander Gundelfinger

Adolf Getreuer

Alois Sommer

Margar. Sohr

Vrchní dozor nad místními rabíny vedli rabínové krajští v Teplicích, kteří úřadovali také v Litoměřicku.

Isaiáš Deutsch, učenec a talmudista.

Dr. Zachariáš Frankl, humanista, který měl vzdělání německé.

David Pick, který jako výtečný řečník stal se okresním rabínem v Litoměřicích.

Inspekce rabínů spojena bývala s okázalými slavnostmi. Libochovičtí Židé vzali si sem občas za remuneraci „rabíny cestující". Z nich vynikal Engelmann patriarchálním zjevem, duchaplnou plynnou řečí, mimikou a sršícími paralelami a vtipy.

Též sem přicházeli pěvci, kteří o sabbatu dávali produkce. Tvůrcem jich byl Chajim Rischkof z Mladé Boleslavi; měl kvartet s instrumentálním doprovodem. Těmi produkcemi přispělo se k popularisování zpěvu v synagoze.

Za starosty náboženské obce Adolfa Getreuera připojeny byly L. k rabinátu slanského.

Mrtvým, ale přece výmluvným svědkem celého života židovského v L. jest israelský hřbitov, založený r. 1584. Zajímavé náhrobní kameny sahají až do 16. století. Starých, omšených náhrobků s textem hebrejským jest 373 — náhrobků zčásti zdobených jest 78 a náhrobků slohu přechodního a moderního jest 140. Na nejstarších náhrobních kamenech jsou nápisy pouze hebrejské, pak přicházejí nápisy hebrejsko-německé a nejnovější jsou hebrejsko-české. Všecka století zanechala na nich malé stopy svých slohů. Shledáváme tu prvky slohu barokového, renaissančního i empirového.

Školství.

V městských zápisech starších jest pouze jedna zmínka o školství; jest to pouze poznámka, že roku 1726 zde byl Schulmeister David. V nejstarších dobách chodili učitelové do jednotlivých domů, aby tam vyučovali děti v hebrejštině a začátkům talmudu (do r. 1820). Později zřídila se škola

společná (Cheder), která byla umístěna nejdříve v č. I („Lederhaus" zvaném), od r. 1827 pak v domě jiném. V jisté době byly zde dvě školy konkurenční; jedna pod vlivem Jakuba Sohra, na které vyučoval učitel Henne, druhá pod vlivem Leopolda Lederera, kde vyučoval učitel Füchsel. V době josefinské nastal obrat k lepšímu; Židé počali navštěvovati zčásti školy veřejné. V době té, jak píše A. Gundelfinger, byl konfesionelní mír.

Děkan Böhm v L., který až do své smrti 1825 byl dozorcem školním, byl člověk vzdělaný, tolerantní, který nedělal rozdílu v konfesích a účastňoval se slavností v synagoze. Škola veřejná povýšena byla v letech 1826—1858 za V. Pecháčka na školu „vzornou" a r. 1870 za J. Čapka přešla na půdu nového zákona školního.

Israelité měli v L. od r. 1827 do 1874 „Pokoutní školu německou" (Private Winkelschule). Do zavedení nového zákona školního byli povinni po dva půldny týdně posílati své děti do školy veřejné. Tato „postranní" škola stěhovala se r. 1872 do nově upraveného domu „Schlachthaus" zvaného. Vydržování této německé školy odůvodňovali Židé tím, že vzrůstajícími obchody a styky s cizinou třeba jest nabýti světového vzdělání a obcování, které lze nabýti důkladnou znalostí němčiny. Škola tato těšila se přízni státních úřadů a již r. 1875 stala se „veřejnou privátní školou německou".

Do r. 1875 působili na této škole: Jakub Adler, Steinschneider, Schulz, Jeiteles, Welsch, Grün, Freund, Bandler, Glaser, Thorsch, Fischer, Stöckler, Tausig, Abeles, Krajský, Altschul, Weiss Presser, S. Gottlieb.

V kronice školní čteme: R. 1832, když uděloval biřmování biskup litoměřický v městě L., zúčastnila se uvítací slavnosti také obec israelská. Mládež školy žid. šla s ozdobeným praporem, s ní 12 bíle oděných družiček s květinami v košíčkách, pak zástupcové ž. o. náboženské. Židé měli čestné místo vedle knížecí a městské honorace. Dívky sypaly do vozu biskupova květiny. Když biskup vystoupil z vozu, šel k Židům a oslovil je. Marie Menzlová měla k němu dojemnou řeč, za kterou vřele děkoval s ujištěním, že toho bude vždy pamětliv.

Statistika žáků:

Jednotřídní škola israel. vykazuje v letech 1875—1883 41 žáků, z těch bylo průměrem domácích 32 Židů;

dvoutřídní škola vykazuje v letech 1884 až 1894 39 žáků, z těch domácích Židů 29.

Roku 1895 byla dvoutřídní škola přeměněna na jednotřídní, v níž bylo r. 1895 35 žáků a z těch domácích Židů 18, r. 1896 36 žáků a z těch domácích Židů 17, r. 1897 27 žáků a z těch domácích Židů 23, r. 1898 11 žáků a z těch domácích Židů 10.

Dne 1. ledna 1898 byla škola isr. zrušena. V tu dobu bylo na žid. škole 10 dětí a na českých zdejších školách 12 dětí israel. Příčina zrušení této školy bylo malé množství žáků a možnost přiučiti se jazyku německému též na školách obecných a měšťanských. Od r. 1884 až do jejího zrušení působili jako učitelé řádní: Max Freund, S. Gottlieb, Herman Stern, Gustav Weiner, Ignác Nass. Od r. 1888 vyučoval češtině učitel obecné školy Jaroslav Záluský.

Z libochovické žid. školy vyšli: Nephtali Gundelfinger (napsal „Homiletické zpracování všech týdnů", „Úryvky z Pentateuch" a „Exegese der ‚*Pirke Aboth*'"), Jakub Aron Menzel, panský lékař v Třebivlicích, MUDr. Jakub Brill, prakt. lékař v Lovosicích, Willy Dienstein, předseda pojišťovny a m. j.

Život spolkový.

Všecky staré spolky měly cíle dobročinné. Nejstarší byl Pohřební spolek (Ch. K.) degmilot Chasjodim. Byl pro ošetřování nemocných a pro různé lidumilné činnosti. R. 1850 oslavovali Židé 200 leté jeho trvání. Při slavnosti této jmenovali purkmistra Fiedlera čestným členem tohoto spolku. Od počátku 19. stol. do r. 1850 byli jeho starosty Marcus Menzel, Marcus Stern, Šimon Kuh a Vilém Levy.

Spolek nábožných paní (Naschim Zadkonioth). Předsedkyně od začátku 19. stol.: Rebeka Lederer, Therese Kuh, Rosalie Popper, Therese Gundelfinger, Karoline Bloch.

Talmud Tora, spolek podpůrný (Enoch Kuh).

Spolek Věčné světlo (Ner Tomid). Opatřoval olej do lampy.

Spolek pro ošetřování nemocných z r. 1845. Zal. ho Filip Brill.

Handwerker-Verein 1840. Zal. ho Leopold Lederer. Měl cíle humánní. Odvracoval od hausírování. Učedníci dostávali nástroje; vyučení dostávali zálohy na etablování. R. 1870 přistoupili někteří Židé ke spolku veteránskému a později k hasičskému.

Správa obecní.

Israelité mají ke správě svého movitého i nemovitého jmění své zvláštní představenstvo, skládající se z představeného, početvedoucího a 6 výborů. Do jejich správy přísluší synagoga, škola, bratrstvo pohřební s kmenovým jměním 1500 zl. r. č., „bratrstvo pomocné" s kmenovým jměním 300 zl., cenné papíry a j. Též jim patřival dům č. XXVII a „stará šlachta" č. IV.

Rychtářem v žid. čtvrti byl r. 1720 Sanion Aron. Posloupnost představených, pokud sahají knihy 19. stol.: Abraham Lederer od r. 1825, Šimon Kuh od r. 1832, Eliáš Menzel od r. 1842, Vilém Löwy od r. 1857, Jakub Sohr od r. 1866 (daroval obci 1000 zl.), Alexander Gundelfinger 1866, Jakub Neuschul 1869, Albert Sohr 1870, Jakub Neuschul 1871, Joachim Fanta, dr. E. Brill, Adolf Getreuer.

Roční výlohy činily v obci za rok 1877 1500 zl. a zapravovaly se od jednotlivců dle rozvrhu.

Při volbě 1. ledna 1875 byli do výboru zvoleni Jakub Neuschul, př., Albert Sohr, početleni Jakub Neuschul, př., Albert Sohr, počet vedoucí, Herman Steiner, Šimon Katz, Karel Löwy, Joachim Bloch, Eliáš Grünfeld, Abraham Filip Brill.

Městští lékaři: Filip Löwy 1815, Joachym Löwy 1843—1859, Hynek Arnstein 1862, dr. Emil Brill, lékař soukromý, 1869, Jakub Löwi, † 1862, Lidumilný a obětavý lékař; na jeho pohřbu byla ohromná účast obecenstva i z okolí. Po celý průvod zpíval spolek „Libuše".

Z dalšího zařízení města dlužno uvésti lázně, které teprve r. 1860 byly zrušeny. Obecní pekárna na velikonoční koláče „mazos" byla do r. 1850 u obecního sluhy Marcuse Bondy.

Ve věcech civilních podléhali Israelité magistrátu, v judikálních zkoušeným radním (syndikusům); ale nade vším bděl patrimonální úřad, kde byl aktuár a justiciár.

Poměry náboženské byly v L. po všecka století celkem příznivé. Třenice náboženské zaneseny do Čech antisemitismem německým, nenalezly zde však v širších vrstvách ohlasu. Vyskytlo-li se kdy něco, mělo to ráz a podklad více národnostní.